

szeli törvény. Természeti törvény az ember születése, megerősödése, hanyatlása, halála, egészség és betegség, szükség és bőség, szenvedés és öröm egyaránt. Természeti törvény a jóra vagy rosszra való belső elhatározás. Mindennek oka van. Az élet és világ készen vannak; nemcsak, ami tegnap volt, hanem az is, ami holnap lesz. Tegnap már ott volt, mint ok az, aminek ma következményeiben napvilágra kellett jönnie. Egészen természetes dolog, hogy minden emberben forró vágy él az öröm után, de az is egészen természetes, hogy előbb-utóbb keserves csalódásokból tanuljuk meg, hogy halandónak osztatlan életörömben nincs része. Jól megérthető, hogy az emberiség a szeretet és testvériség magas eszményeiért lelkesedik, de éppen annyira érthető az is, hogy időnként a vadállat is feltámad benne, s ilyenkor azokkal a magas eszményekkel nem sokat törődik. Egészen természetes, hogy minden embernek van lelkiismerete, de az is éppoly természetes, hogy vannak bizonyos pontok, ahol a lelkiismeretet egyszerűen nem lehet követni. Mindig ott kell lennie mindkettőnek: a rossznak és jónak, a szépnek és rúttnak, az életnek és halálnak; mindkettőnek megvan az alapja, mindkettő mindegy, mindkettő: *természet*. Jó lelkek részvéte, zsarnokok kíméletlensége, a sokat dicsért béke, amit élveztünk, anélkül, hogy észrevettük volna, a gonosz háború, mely — mint mondják — végre „kitört”, s most nem akar vége lenni, a gazdagok megelégedése és biztonsága, a szegények gyengéje és nyugtalansága, a gyermek szenvedélyes, ártatlan játéka, a felnőtt keserű üzleti komolysága: mindez így kell, hogy legyen, mindig így volt, amióta ember van, s így is marad, amíg csak ember lesz. Szegény ember! Mennyire alája vagy rendelve a viszonyoknak, mennyire a sors kezében vagy! Szegény ember! Néha elfelejtheted pár pillanatra, pl. vasárnap a templomban, vagy egy szép séta alkalmával, amikor a „természet” olyan tüzesen és barátságosan mosolyog feléd, mintha semmit sem tudna az örökkévaló, kérlelhetetlen nagy törvényekről, melyek szerint minden mindegy. Sorsodat azonban nem kerülheted el; hétfőn már ismét rád talál. Szegény ember! Megteheted, hogy — a sors karmai között — a vallás magasztos érzését hordozd és ápd magadban; megteheted, ha akarod és kedved is van hozzá, hogy sorsodat „Isten”-nek nevezd, s egyszer mély, félelmes tisztelettel, máskor akaratosan, mint dacos iskolás gyermek tekintsz fel rá. Megteheted; magadban

azonban ne ápd azt a balga hitet, hogy a te vallásoddal és Istenoddal valami megváltozik ezen a világon. Sőt, a legújabb feltalazás szerint, az imádkozás egyenesen a „sorssal való egyvélőtl” jelenti. Gyorsan köss hát békét érzelmeid és sorsod között, csak azután leszel igazán kegyes lélek és modern ember, ha írd be gyorsan a szívedbe: minden mindegy, s az is marad örökké.

Ime, rendszeren ilyenformán képzeljük el a világot. Ilyenformán áll az újságokban is. Így hallottuk ezt, egyszer mint kicéi, máskor mint a legnagyobb bölcsességet, s nem tudtuk elhinni, hogy így is lehet; amint azután nagyobbak lettünk, észre kellett vennünk, hogy nagyon sok okos ember hisz benne és mert olyan szépen, építően, hatásosan beszéltek róla minduntalan, ráuk is ragadt egy kevés s most egészen helyénvalónak találjuk, hogy Istenre, a világra és az életre körülbelől így tekintünk. Ugy képzeljük el ezt a világot, vagy — amint az ember gondolatában kiformalódott — ezt a sorsvilágot, amelyben máskor semmi sem lehet, mint egy nagy képet. Halljátok csak milyennek ábrázolja Jézus: „Volt egy bíró egy városban, aki Isten nem félt és embert nem becsült.” Tehát igazi önkényes zsarnok és zsarnok, ma jó, holnap rossz kedvű, egyszer ilyen, máskor olyan, amilyenek az ilyen nagy urak szoktak lenni. Vajjon nem ez a nagy Úr a megtestesült sors, az állítólagos természet törvény, melyet Istenné tettünk? Vajjon nem ez a város — amelyiknek ilyen bírója volt — a világ, amint mi, az újságok és okos és kegyes könyvek elgondoljuk?

E képből azonban még valami hiányzik; mégpedig mi magunk; mi emberek, akiknek most e sorsvilágban élniük kell. *Élni!* Jól értsétek meg! Az a szegény ember, aki ott van a sors karmai között, s akinek vigasztalásul egy csipetnyi vallásban van része, e szegény ember te vagy! Te, én, gyermekeink, szenvedésünkkel, bánatunkkal, álmainkkal és reményeinkkel, nyugtalan szívünkkel és élő lelkünkkel, kiszolgáltatva és alárendelve a hamis bírónak, a vak sorsnak, a jónak és rossznak, szerencsének és boldogtalanságnak, életnek és halálnak, melyek mind egyre mennek ki. Élnünk kell e sorsvilágban úgy, mint a görög monda szerint Prometheüsnek, akit a gonosz, kaján Istenek a sziklához kötözték. Itt egy családanya, aki az évhosszartartó örömtelen aggodalmak és a munka terhe alatt csaknem önszelőrik. Vigasztalódj, jó asszony és vonszold ter-